

AZ ÍRÓI ÉS POLITIKAI MAGATARTÁS NÉHÁNY KÉRDÉSE AZ 1790-ES ÉVEKBEN

Az alábbiakban a magyar értelmiség művelődésének néhány kérdését szeretnénk felvázolni, a Habsburg-birodalom tágabb kereteiben, elsősorban Magyarország és Bécs viszonylatában. Nem kívánunk belebocsátkozni az „értelmiség” fogalmának meghatározásába. Fejtegetéseinkben elsősorban azokról esik szó, akiknek az irodalom, az oktatás, a közszolgálat terén szerepük volt, e területeken hivatásszerűen – átmenetileg vagy tartósan – tevékenykedtek. Lényegében annak a rétegnek néhány karakterisztikumát óhajtanók jelezni, amely nemcsak lokális, nemzeti szinten, hanem nagyobb összefüggésekben törekedett tájékozódni, szolgálva elsősorban a Mária Terézia uralkodásának utolsó szakaszában kibontakozó, II. József uralma alatt csúcspontra jutó, de a kilencvenes évek első felében is érvényesülő társadalmi-kulturális reformtörekvéseket.

Szakirodalmunk huzamos idő óta emlegeti az erős és befolyásos polgárság hiányát, s azt a körülményt, hogy politikailag cselekvőképes polgárság hiányában annak funkcióját a középnemesség (együtt a nem nemesi eredetű értelmiséggel) igyekszik, illetőleg kényszerül átvállalni. Abban ugyanis nagyjából mindenki egyetért, hogy a sajátos körülmények között bizonyos felvilágosult alapeszmék bázisára helyezkedő államrezon a maga áttételes módján a polgári átalakulás irányában hat. Kevesebbet szokták emlegetni, hogy a középnemesség jelzett funkciója nem mindenütt érvényes a Monarchia területén. Az osztrák nemesség jogai (előjogai) már régóta lényegesen korlátozottabbak, az udvari arisztokrácia részben a Monarchia egyes tagországaiból, részben az egykori nagy Habsburg-birodalom területéről származik, etnikailag így vegyes összetételű, ízlésében, életfelfogásában kozmopolita; az uralkodóház iránti lojalitás a legfőbb (szinte egyetlen) összekötő kapocs közöttük.

Ilyen viszonyok között természetesen, hogy a körülmények nyomására (hatalmi súlyának megtartása érdekében) modernizálásra és hatékonyabb centralizálásra kényszerülő Monarchia újonnan épülő, illetőleg kibővülő hivatalnoki gárdája lesz az, amely mintegy hivatalosan képviseli az udvarképes aufklérismus és az udvar iránti lojalitás kiegyensúlyozottnak feltételezett, ám konfliktusoktól mégsem teljesen ment kettősségét. E társadalmi súlyában növekedő s számbelileg nem jelentéktelen hivatalnokréteget nevezik Roger Bauer „Staatsbeamtenbürgertum”-nak.¹ Funkcióját tekintve ez a réteg is, mint Magyarországon a középnemesség egyes rétegei, afféle quasi-polgárságnak tekinthető. Az államhivatalnok-polgárságnak ez a szerepe nem kevésbé ellentmondásos, mint a nemesi progresszióé, ám jellegében néhány vonatkozásban mégis különbözik tőle. E különbségeket csak tömören jelezhetjük.

A polgári bázis mindkét esetben szűk és erőtlenségre, bár osztrák vonatkozásban a városiasodás magasabb fokán mégis jelentékenyebb a magyarnál, s ami szintén nem lebecsülhető: nem idegen eredetű, s bizonyos múlttal, tradícióval rendelkezik. Ezzel szemben a magyar megújító törekvések mögött ott áll a különállás bizonyos lehetőségeinek tudata, a régi s bizonyos határok között érintetlen alkotmány valóságos működése, ami egyszersmind korlátozza az uralkodóhoz való *feltétlen* lojalitás érvényesülését, tudatosít egyes érdekellentéteket. Így tehát mozgalmasabb időkben – legalábbis elvben

¹ Roger BAUER, *Lasst sie koaxen, Die kritischen Frösch in Preussen und Sachsen. Zwei Jahrhunderte Literatur in Österreich*. Europa Verlag, Wien, 1977. L. a *Der Josephinismus in der Literatur* c. fejezetet (35–102 l.). A tanulmánykötet címe idézet a később szóba kerülő J. F. RATSCHKY, *Melchior Striegel* c. elbeszélő költeményéből.

– ellenzéki tendenciák kiindulásává válhatnak e jelzett adottságok. A nemesi ellenállás felől jövő aufklérista reformtörekvések is bizonyítják ennek az alternatívának a tényleges jelenlétét.

A hivatalnok-polgárság viszont közvetlenül az uralkodóház politikájának érvényesítésében látja tevékenységének legfőbb értelmét, előbbre jutásának és egzisztenciájának egyetlen biztosítékát, ezért felvilágosodásának igazi alapja a felvilágosult abszolutizmus politikai gyakorlata. Ez az alap azonban történelmileg korántsem mondható szilárdnak, alá van vetve a gyakorlati politika változó kívánalmainak. Am világnézetileg ennek a realitásnak a beismerése éppen annak alapját rendítené meg, ezért kompenzációként egy sajátos erénytan jön létre, amelyet a szépirodalom is megfogalmaz, s amelynek két lényeges mozzanata van: az egyik a világrend isteni elrendezettségének, a sorsnak és gondviselésnek régi típusú, még a vallásból származó fogalma (s ez nem kérdőjeleztetik meg a józsefi időkben sem), a másik mozzanat az előbbinek a földre való leszállítása, azaz politikai realitásként, az állam küldetésé-
ként való értelmezése. Ez a sztoikus erénytan tartós életű, a politikai fordulatok ellenére is belenyúl a tizenkilencedik század első évtizedeibe.

E tényezőkkel is magyarázható, hogy a monolit barokk kultúrát egy nem kevésbé egységesen felfogott klasszicizáló, racionalista szellemiség váltja fel, amely idegenül áll szemben az individualisztikus, szubjektivistikus művészeti törekvésekkel (Sturm und Drang stb.). Tehát egy jellegzetesen az állandóságra törekvő, erkölcsi normatívákat szem előtt tartó művészetfelfogással, helyesebben: ilyenre utaló művészi gyakorlattal állunk szemben, amely még felvilágosultságában is némileg tartózkodó, vagyis a francia irodalomnál (és sajátos módon a németnél is) szívesebben nyúl vissza egy korábbi angol hagyatékhoz (Addison, Pope). E jelenségnek okai között bizonyosan felemlíthető az a körülmény, hogy a hirdetett erénytan elvont igényrendszeréhez ez a tájékozódás jobban illeszkedik, mint a társadalmi forrongás, a lázas kezdeményezés és a viszonyokat megkérdőjelező kritika harcosszelleme. Rögtön hozzá kell tennünk: a gondolati radikalizálódást ez az alkotói koncepció sem akadályozhatja meg, s Bécs sajátos befogadó és közvetítő funkciója a más irányú tájékozódás felé is utat nyit. (Ezzel is magyarázható, hogy a magyar testőrök, akik elsősorban a művelődést nyújtó lehetőségeket aknázták ki, s nem a helyi irodalommal teremtettek szorosabb kapcsolatokat, egy másik alternatívát választottak, noha a fentebb vázoltak az indirekt befolyása sem maradt nyom nélkül gondolkodásunkban).

Am előbb arról kellene említést tennünk, hogy a korabeli magyar író- és tudósértelmiség egyáltalán hogyan kerül érintkezésbe az említett problematikával? Bizonyos értelemben ez a kapcsolat a Mária Terézia, s főként a II. József által kialakított centralizációs törekvéseknek a következménye. A növekvő hivatalnokapparátus felveszi soraiiba a magyar középnemesség tagjait (sőt, esetenként nem nemeseket is), s így, kiváltképpen II. József uralma idején, kialakul egy olyan, típusában újszerű lojalitás, amelynek világnézeti (ízlésbeli, életmódbeli) alapja nem lebecsülhető rokon vonásokat mutat a Staatsbeamtenbürgertumnak nevezett jelenséggel. Magától értetődő ugyanis, hogy a hivatal nemcsak munkakört, anyagi egzisztenciát, hanem újfajta tájékozódást, szellemi közeget s a hagyományostól eltérő emberi kapcsolatokat és információs forrásokat is jelenthet. A magyar hivatalnok-értelmiség azonban szükségképpen új elemeket visz bele ezekbe az újonnan kialakult viszonylatokba. Például annak következtében is, hogy különösképpen törekszik ilyen állások elfoglalására a toleranciarendelet következtében hivatalképesé lett kelet- és észak-magyarországi protestáns nemesség, amely helyzeténél fogva érzékenyebb a reformelképzelések irányában, s mind szociális, mind pedig kulturális tekintetben mozgékonyabb az eddig favorizált rétegeknél.

Nem szükséges külön hangsúlyozni, hogy nem pusztán felekezeti kérdésekről van az esetekben szó, hiszen a protestantizmus következményeként mind ez ideig hátrányos politikai megkülönböztetést is maga után vont, s a tradicionális intézmények védelme (köztük olyanoké, mint az iskolák), valamint az állampolgári jogaik megóvására (amelynek a szabad vallásgyakorlat integráns része kellene hogy legyen) létrehoz egy olyan, politikai jellegűnek is felfogható csoportosulást (Teleki, Podmaniczky stb.), amely különböző szinteken és formákban sajátos érdekképviseletként működik. Nem véletlen tehát, hogy az e csoportosuláshoz vonzó fiatalokból kerülnek ki olyan személyiségek, mint Berzeviczy Gergely² és Kazinczy Ferenc. Kettejük indulását sok minden

² Berzeviczy tevékenységének e szakaszát művelődéstörténeti szempontból is igen tanulságosan dolgozza fel H. BALÁZS Éva, *Berzeviczy Gergely a reformpolitikus (1763–1795)* c. munkájában (Bp. 1967. 374. l.).

rokonítja, de ugyanakkor már korai pályájukat is sok olyan körülmény jelöli meg, amely későbbi elválásukat mintegy előrevetíti, s így korántsem egyazon művelődési típus képviselői. E rokon, illetőleg megkülönböztető vonásoknak érdemes röviden rögzíteni.

Berzeviczyt „hungarus” tudatúnak kell minősítenünk, akit ugyan a magyar nemességhez csatol társadalmi státusa, de egyúttal meg is különbözteti tőle a nem csupán személyes adottságként jellemző kereskedelmi-gazdasági érdeklődése. (Ismeretes az észak-magyarországi nemesség érdekelt-sége egy intenzívebb kereskedelmi tevékenységben.) Német anyanyelvű, következőképpen a nemzeti nyelvű kultúra akkoriban kibontakozó törekvései irányában nem mutat különösebb érdeklődést, egyébként sincsen különösebb hajlama az irodalomhoz (viszont kitűnő műkedvelő zenész). Lehető-sége nyílt arra, amire Kazinczynek nem, hogy a protestánsok egyik európai szellemi központjában, Göttingenben folytasson tanulmányokat, s hosszabb európai utazást tegyen. Az a Schlözer, akinek helyzetértékelései irányadóak voltak az aufklérista értelmiség e rétege számára, Berzeviczynek egyik tanára volt, sőt, bizonyos értelemben Berzeviczy a magyar helyzetről szóló tájékoztatásaival még munkakapcsolatba is került vele. Kazinczy számára csak az a büszke tudat maradt meg, hogy Schlözer tudott az ő tevékenységéről és megpróbáltatásairól a fogság idején. Berzeviczy ily módon némileg kívülről is nézhette a magyar fejleményeket, egy kritikai távlatból. Ezt meg is tette, bizony-ságul szolgálnak e tényre olyan írásai, mint például a *Die Grundsätze Österreichs in der Regierung Ungarns* vagy az eredetileg Schlözer tájékoztatására szánt *Einige Betrachtungen über die Prote-stanten in Ungarn* c. dolgozata.

Közös vonás mindkettőjük esetében a toleranciarendelet következtében létrejött lehetőségek kihasználásának szándéka; így lesz Berzeviczyból helytartótanácsi fogalmazó, s így vállal Kazinczy is hivatalt a tanügyi szervezetben. Ettől az időponttól kezdve sok pályájukon az érintkezési pont, amelyek sorában nem elhanyagolható szabadkőműves tevékenységük s az a körülmény, hogy nem kis részben a fiatal hivatalnokréteg közvetítésével kerülnek kapcsolatba a köztársasági mozgalommal. Későbbi fejlődésük tekintetében korántsem közömbös az a tény, hogy Kazinczy évekig tartó fogsá-got szenved el, Berzeviczy pedig – noha aligha kevésbé radikális gondolkodású Kazinczynál – elkerüli a büntetést. A fő kérdés természetesen ez esetben nem az, hogy végső fokon melyikük szerencsése vagy szerencsétlensége motiválta útjuk későbbi elválását, hanem inkább annak jelzése, hogy ez az út már korábban is inkább csak párhuzamos volt, de nem teljességgel azonos.

Az erőteljesebb kötődés a tradicionálisabb nemesi miliőhöz és iskoláztatáshoz (Sárospatak), a nemzeti nyelvű kultúra művelésének életfeladatként való felfogása, a külföldi irodalomnak átülte-tendő modellként való szem előtt tartása olyan művelődésbeli megkülönböztető jegyek, amelyek kiegészülnek azzal a meghatározottsággal, hogy Kazinczy sohasem lép ki a Monarchia területéről, számára a magasabb művelődés tényleges, személyesen is megtapasztalt kútfője mindvégig Bécs marad, bármennyire szélesebb is az érdeklődése olvasmányai tekintetében. Ezért – tárgyunk vég-eredményben az irodalom lévén – Kazinczy pályafutását érezzük a magyar szellemi fejlődés szem-szögéből tipikusabbnak. Ezzel természetesen nem azt állítjuk, hogy a vitatott kérdések mindegyi-kében Kazinczynek lett volna igaza. Ám ez idő tájt a véleménykülönbségek nem is különösen lényegesek: ezeknek igazi, felismerhető törésvonalai csak a későbbi korszakban alakulnak ki.

Az érintett időszakot figyelembe véve érdemes egy szorosabb pillantást vetni a művelődés egyéni, szubjektív indítékaira. Kevés olyan időszak van a történelemben, amikor a társadalom egy – igaz, szűk – rétegében olyan elemi erejű tudásvágy uralkodott volna, mint ekkoriban. Bizonyára összefüggött ez a jelenség azzal a felvilágosodás egészétől táplált gondolattal, hogy a kultúra szinte az egész társadalom minőségének értékmérője s ezáltal eszköze is a magasabb, általánosabb értelem-ben vett szint elérésének. Ez a mindinkább megszilárduló meggyőződés valóságos értékorientációvá vált, s a magasabb, s ami még inkább meglepő, a különösebb hatalommal nem rendelkező társadalmi csoportokban szinte elszaporodtak a „delectans” polihisztorok, akiknek ismeretanyaga messze meg-haladta az életformájukhoz, társadalmi pozíciójukhoz szükséges mennyiséget és minőséget. Több nyelven beszélő, számos tudományos területen jártas megyei tisztviselők, diétai követek, (s egye-bekben falusias-patriarkális körülmények között élő) egyszerű középnemesek korántsem mentek ritkaságszámba.

A Pályám emlékezetében olvashatók erre vonatkozólag anekdotába illő esetek. Borsod megyében élt például az Óváry László nevű művelt nemesember, aki társaitól eltérően semmiféle hivatalt nem vállalt, egyszerűen széles körű tájékozottságának köszönhette tekintélyét. Molnár János kanonok

Miskolc felé utaztában sohasem mulasztotta el felkeresni, s bármilyen későn is szekerezett be: akár éjféltájt is felverte, s ilyenkor reggelig „tudományos kérdésekről” beszélgettek. Koppi Károly expiarista, egyetemi tanár, szabadgondolkodó és szabadkőműves egy ízben nem találta otthon, de megpillantva szobája nyitott ablakát, gyors elhatározással bemászott szobájába abból a célból, hogy kitapasztalja, vajon mit olvas, mivel foglalkozik mostanában Óváry? Könyvgyűjtőknek, írogató embereknek, tudományos kérdéseken töprengőknek, művészetbarátoknak híre ment az országban, s gyors ismeretségek, barátságok születtek, egymás felkeresése alkalomadtán szinte kötelező szertartás volt. A művelődés funkciójának ez a megnövekedése, kapcsolatteremtő szerepe, életviszonylatokban realizálódó érintkezési rendszere bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy Kazinczy hatalmas terjedelmű és sajátos jellegű levelezése mint szellemi organizációs fórum egyáltalán létrejöhetett.

Mégsem lenne helytálló ebben a jelenségben valamiféle korszellem sajátos működését látni, sokkal inkább arról lehet szó, hogy a művelődési igény felerősödése megelőzte a megfelelő intézmények, fórumok és orgánumok létrejöttét, s ezért az információ és eszmecsere e formája, ha mégoly rokonszenvesnek tetszik is, voltaképpen megkerülése, pótlása a kulturális értékek intézményszerűített cseréjének, terjesztésének. Az elmaradás e téren nem korlátozódik a szorosabban hazai viszonyokra, a Monarchia közvetítésre hivatott centruma is csak ez idő tájt kezdi meg a felzárkózást Európa műveltebb régióihoz. E felzárkózás azonban korántsem megy végbe zavartalanul. Az udvarnak, az adminisztrációnak, s az ide kapcsolódó tehetősebb főuraknak módjában áll a kultúra támogatása, s ezzel a lehetőséggel egyre inkább élnek is. Intézményesen, mai szóhasználattal élve: állami szinten csak az oktatás reformja kerül napirendre, nem kevés regionális, felekezeti érdekebe ütközve. Ezek a reformok az államrezon szempontjából elodázhatatlanok, s bizonyos mértékig a szaktudományok fejlődésére is serkentően hatnak. Ami a művészetek támogatását illeti: e téren még fennmarad a régi típusú mecénátus rendszere, s mint ilyen, erősen függ a támogatók igényeitől, ízlésétől. S mivel e tényezők nem függetleníthetők e támogatásra képes „megrendelő” kívánalmaitól: a szerves fejlődéstől idegen elemek, egy magát társadalom felettinek képzelő szűk réteg elit kultúrájában reprezentatív és divat jellegű tendenciák kényszerítik szüntelen megalkuvásra az originális tehetségeket.

E körülmények sajátos kísérő jelensége a hatalmasságokkal, mágnásokkal szembeni hódolat szüntelen kinyilvánítása. S noha a művekben s egyáltalán a világ dolgaiban vallott véleményekben ennek a tiszteletnek viszonylag kevés nyoma, sőt, objektíve megkérdőjelezi a létező viszonyok számos vonatkozását: mint sajátos társadalmi reflexek mégis jelen vannak. Nem szabad természetesen megfeledeknünk arról sem, hogy a liberálisabb, felvilágosultabb szellemiség a felsőbb körökben is tért hódít (e tény nélkül a felvilágosult abszolútizmusnak épp a legbefolyásosabb rétegekben aligha lett volna tábora), így a tekintélyek ilyen hangsúlyos elismerése nem pusztán a feudális hierarchiából következő megrögződött magatartásforma, hanem valamiféle egyetértést is feltételez, de mindenképpen több az üres formalitásnál. A Van Swieten, Sonnenfels nevével jelezhető főhivatalnok-típus modellként szolgált – legalábbis a hivatali ténykedés vonatkozásában – a hagyományos arisztokráta tisztségviselőik számára, s így ha korlátozottabb mértékben is, a munkatársak kiválogatásában hasonló szempontok vezérelték őket. Efféle vonzalmaknak meg is fizették az árát az újra megkeményedett udvari politika idején, gondoljunk Ürményi vagy Zichy Károly esetére. Tárgyunk szempontjából azonban elegendő annak leszögezése, hogy a felvilágosult abszolútizmus minden, társadalmilag tagolható változatára, politikai elveire és gyakorlatára szükség volt e korszak sajátos szellemi-kulturális konstellációjának kialakulásához.

A mecénátus, a hivatali függés, a felvilágosult abszolútizmusához kapcsolódó átfogalmazott, korszerűsített lojalitáskereső együttesen sem gátolhatták meg az eszmei-politikai radikalizálódást, hiszen a felvilágosodás politikai, kulturális, művelődési céljaival való – különböző fokozatokban megtestesülő – azonosulás már maga is mélyebben ható társadalmi feszültségek következménye. Mindehhez járulnak a különböző lokális tényezők, de nem kevésbé az európai politikai helyzet tényezői. Nem feladatunk azoknak az összetevőknek a felvázolása, amelyek a köztársasági mozgalom kialakulásához vezettek, amelyben számszerűleg nem vettek részt sokan, de a perbe fogottak szűkebb körén túl is volt tábora, s ami még fontosabb: az értelmiségnek az újra különösen hajlamos, szellemileg mozgékony réteget aktivizálta. Érdekes módon, noha rendelkezésre áll a peranyag, részben a szervezkedés titkos jellegénél, részben pedig a megtorlás miatt előzetesen s kiváltképp a súlyos büntetések következtében keletkezett félelem miatt hiányoznak világnézeti-politikai eszmélkedésre

vonatkozó, azokat feltáró dokumentumok.³ Az irodalom is töredékesen fogalmazza meg az új, nyilván az írásban rögzítettnél átfogóbb, s szükségképpen belső összefüggéseiben is sokrétűbb eszmévilágot, a tényleges, konkrét értékítéletekben, politikai, sőt, személyes vonzalmakban is testet öltő motivációt.

Átlagos történelmi és irodalmi műveltségünkben alig van jelen, sőt gyakorlatilag hiányzik a párhuzamos osztrák jakobinus szervezkedés. Ennek csak egyik oka az a tény, hogy e szervezkedés hatóköre, politikai súlya kisebb a magyarénál, ráadásul a politikai ellenzék mögött nincsenek – nem is lehetnek – olyan intézmények, mint a nálunk jelentős befolyást gyakorló megyei autonómia. Érthető tehát, hogy az adminisztráció a magyar szervezkedést veszedelmesebbnek tartotta; ez a megítélés kifejezésre jutott a kiszabott büntetésekben. Az osztrák összeesküvők közül mindössze egy katonai személy (Hebenstreit hadnagy) kapott halálos ítéletet. Ez a körülmény azonban korántsem jelenti azt, hogy ne állt volna fenn eszmerokonság a két szervezkedés között (ami egyébként természetes), sőt társasági és személyes kapcsolat is létezett. Hackel szalonja például fő gyülekező helye a francia eszmékkel rokonszenvezőknek. Ebben a szalonban Martinovics is megfordult. A perre vonatkozó kihallgatási jegyzőkönyvben például azt mondta Josef Franz von Ratschkyról (a jeles költővel kapcsolatos tudnivalókra még visszatérünk): „der Hofsekretär Ratschky habe im April oder März 1794 in seiner Gegenwart bei dem Hackel gesagt, dass er demokratisch gesinnet sey, und nur aus dem Grunde die Brochure, betitelt den Striegel, wider die französische Revolution geschrieben habe, um wenn er wegen seiner demokratischen Denkungsart in Verlegenheit kommen sollte, er sich mit dieser Brochure decken könne.”⁴

Az említett szerző azok közé tartozik, akikről jó ideig megfeledezett az irodalomtörténet, s fontosabb összefoglalások is igen takarékosan bántak a neki szánt hellyel. Mint oly sok hasonló esetben, mostanában újra ráterelődik valamelyest a figyelem. Antik szerzők modorában írt művei, Horatius szellemében komponált episztolái egybevágóan azzal a klasszicizáló ízléssel, amely Magyarországon is meglehetősen ismert és elterjedt. Az a műve azonban, amely igazán érdeklődésre tarthat számot a *Melchior Striegel* címet viseli, s a maga módján afféle „furcsa vitézi versezet”, mint Csokonai Dorottyája, ám témája kifejezetten politikai. Egy délnémet falu lakosai civódnak benne két pártra szakadva, s lényegében a franciaországi nagy politikai küzdelmeket mutatja be a mű az ilyen típusú alkotások kicsinyítő, „deheroizáló” hangnemében. Ihletői között elsőrendű szerepet tölt be Pope, akit Csokonai műve kapcsán is emlegetni szoktunk (ám nála a Fürtrablás a szóba jöhető mű, Ratschky-nál pedig a Dunciad).⁵ Első pillantásra a francia forradalom eseményeinek szatírájaként fogható fel, ám ennek részben ellentmond a szerző személyes rokonszenve, részben pedig legalábbis kétértelművé teszik a szatíra első, szembeötölő rétegét a tréfás, a klasszika filológia precizitását imitáló kommentárok. Ám nem feladatunk ebben a kérdésben állást foglalni. Ratschky nevét és művét más okból említettük.

Ha a jeles szerző nevét Ausztriában elfelejtették, akkor jogosan véltük, hogy Magyarországon legfeljebb hallomásból ismerték annak idején, manapság pedig bizonyosan az ismeretlenek közé sorolható. Ám joggal ébredhet az a gyanú, hogy a Bécsset tucatnyi alkalommal felkereső Kazinczy, aki mohó figyelemmel kereste a kultúra minden rezdülését, aligha hagyta volna említés nélkül az olyan jól ismert, s a társasági életben is szereplő figurákat, mint aminő Ratschky is volt. A gyanú beigazolásához nem is volt fárasztó kutatásokra szükség, csak a Pályám emlékezete megfelelő lapjait kellett felütni.⁶ „Látni akarám udv. consil. Born Ignác urat” – írja Kazinczy. Born Ignácról emlékeztetőül csak annyit, hogy híres természettudós (geológus) volt, aki megszervezte a császári természetrajzi kabinetet. Tevékenységét Magyarországon is ismerték, s jellemző a felvilágosodásra és Kazinczyra a

³E megállapítás természetesen nem a mozgalom irataira vonatkozik. Ezeket kiadta BENDA Kálmán, *A magyar jakobinusok iratai* címen (I–III. Bp. 1952–1957).

⁴Roger BAUER, i. m. 78. Az osztrák jakobinusokra vonatkozólag l. Denis SILAGI, *Jakobiner in der Habsburger-Monarchie*. Wien, 1962.

⁵Roger BAUER, i. m., *Ein "mock-heroic poem" in deutscher Sprache: Ratschky's "Melchior Striegel"*.

⁶KAZINCZY, *Pályám emlékezete*. in K. F. válogatott művei. Magyar Klasszikusok. Szerk. SZAUDER József. Bp. 1960, I. köt. 67–68, 69.

tudományok egységének igen komolyan vett gondolata. A nagy tekintélyű Born, aki Kazinczy feljegyzése értelmében károlyfejfővári erdélyi-magyaroknak vallja magát „... tartalék nélkül beszéle maga, hazánk, a császár, s klagenfurti Mária főhercegasszonyról, aki Bornnal levelezett. Ebédlőjében ennek képe függött, s az Albert szásztescheni hercege, s Born három kedvencéé: prof. Ruprecht, Blumauer, Ratschky.”

Blumauer travesztált Aeneisét mindmáig emlegetjük Csokonai Dorottyájának mintái között. Kazinczy Blumauert, Frau Hackel kedvencét így írja le: „Blumauer kiaszott, hosszú ember volt, sasorral, barna hajjal, pislogó s rövid látású szemekkel.” Majd így folytatja: „Ratschky igen kövér fiatal ember, szelíd, nyájas, igen barna s igen tömött hajjal. Látni vala benne az igen jó embert, mint Blumauerben a lelkest, elmést, de pontjából kilököttet. Fiatal jezsuiták, a szerzet eloltásakor, 1773. mindketten visszatértek a világba, s Ratschkyt a szegénység a bécsi mészárosok szolgálatjába kényszeríté lépni, s igen csekély fizetés mellett.” Azok (ti. a mészárosok) kérelmet nyújtottak be Ratschky érdekében a császárnéhoz. Végül Sonnenfels fogadta a fiatal embert, akinek Ratschky „elébe terjeszté, hogy ő szegény szülék gyermeke. Pénz lesz, – monda Sonnenfels –, de tanulni kell. – Az nekem öröm, – felele Ratschky, s a mészárosok embere referendárius leve a cseh kancelláriánál.” Ez a pályafutás is mutatja, hogy a Sonnenfels és Van Swieten fémjelzte kultúrpolitika hogyan volt képes az államapparátusba tehetséges embereket bevonni, s velük megfelelő kapcsolatokat kialakítani; József császár a későbbiekben figyelemmel kíséri tevékenységüket. Kazinczy tanúsága szerint „József szereté Ratschkyt, s neki és Blumauernek olykor maga ada témákat.”

Ratschky és Blumauer alakja felidézésének s a felsorolt anekdotikus eseteknek alapja az a személyes élmény, amelyet a Blumauernél tartott egyik találkozáson való részvétel nyújtott Kazinczy-nak. „Blumauernél vasárnap kilenc órakor gyűlének össze olvasó barátai. Ajtaja nyitva álla minden idegennek, kik hallgatni akarák, ki mint számol a maga e héti olvasásairól.” Ezeket az összejöveteleken nemcsak irodalomról, művészetről esett szó, hanem a felvilágosodás egyetemes érdeklődésének megfelelően a „poéta figyelmessé tevő historikust, hogy ezt vagy amaz tekintse meg; az hasznára lehet dolgozásiban; a historikus a matematikust, kémikust, metafizikust és megfordítva. Jelen valának Blumauer, Ratschky, Alxinger, Gottlieb Leon, a dominikánus Poschinger és többek s ezek az asztalnál mint egy célra dolgozók: mi a székeken.” Kazinczy-nak nyilván tetszik e kötetlen, de azért némi szervezetségről is tanúskodó kis kör tevékenysége, mert lelkesen így folytatja: „Gyönyörű egyesület! mert ha különben közöljük barátinkkal, ami kinek-kinek céljait elősegélheti, az több bajjal jár s nem ily nagy hasznú.”

Az 1786-os esztendő írják akkoriban. Talán nem teljesen felesleges megjegyezni, hogy a találkozáson részt vevő Johann Baptist von Alxinger jelentőségét már a kortársak is felismerték, példa erre a *Teutsche Merkur*ban megjelent méltatás: „Die künftigen Geschichtschreiber der gegenwärtigen österreichischen Reformation werden, nächst der vortrefflichen travestirten Aeneis von Blumauer, manches Alxingersche Gedicht als Beilage brauchen können.” (K. L. Reinhold, in: *Der Teutsche Merkur*. Anzeiger, Juli 1785.)⁷ Alxinger jeles epikai költemények szerzője, akinek Wieland a példaképe, s a jellegzetes jozefinista gondolkodás, s az abból következő „erénytan” (Tugendideal) nála már nem szorosan ausztriai eredetű, gondolati rokonsága a németországi felvilágosodással már a választott mintából is nyilvánvaló. Szabadkőműves, a bécsi „Zur wahren Eintracht” páholy tagja. E tény nemcsak egyszerű életrajzi adalék, hanem téma is. A *Bliomberis* című elbeszélő költeményében a szabadkőművesség már egy sajátos szimbólika alapanyaga. A lovagtörténetek varázslóját nála a szabadkőműves filozófus váltja fel. Ez az új mitológia végső jelentését tekintve kifejezetten racionalista. Magától adódik az összehasonlítás Mozart és Schikaneder Varázsfuvolájával. Az természetesen véletlen, hogy a Varázsfuvola ősbemutatója s az eposz megjelenése ugyanarra az esztendőre (1791) esik, de mindenesetre érdekes véletlen.

Jellegzetes figura az említett találkozáson szintén részt vevő Gottlieb Leon is, akinek versei különböző németországi Musenalmanachokban jelentek meg, s később rövid ideig Ratschkyval együtt szerkesztette az Apollonion című zsebkönyvet (1807–1808). A Pályám emlékezetének idézett részei

⁷Roger BAUER, i. m. Johann Baptist von Alxingers “Rittergedichte“, oder der Abschied vom „alten, romantischen Land“⁴³⁵.

arra mutatnak, hogy Kazinczy jó irányban tájékozódott, s hogy tájékozódása szervesen összefügg világszemléletének alakulásával. A Pályám emlékezetében rögzített benyomások, adatok, kommentárok egy kifejezetten organikus világ- és művészetszemlélet kialakulásának bizonyítékai, melyekben a lokális és az általános tényezők között összhang van kialakulóban. Mármost eltekintve attól, hogy az eseményekhez képest jóval később papírra vetett emlékezetekben mennyi a távlatból adódó szelekció és korrekció: a későbbiekben ez az összhang megbomlik, illetőleg szublimálódik. A nyelv- és ízlésreform kétségkívül az a viszonylag neutrális terület, amely a kemény retorzió sokkhatása ellenében tisztességes és haszonra fordítható menedéket kínál. Kazinczy cselekvési és ettől el nem választható gondolkodói lehetőségeinek beszűkülése nemcsak egyéni sorsának jellemzője, hanem az egész magyar szellemi életé is.

Ebből a szempontból figyelemre méltó az a körülmény, hogy az osztrák szellemi élet jozefinista-felvilágosult képviselői, illetőleg a tőlük képviselt nézetrendszer az abszolutizmus megszigorodott atmoszférájában sem kényszerült ilyen mértékű és ilyen hosszú ideig tartó visszavonulásra. Joseph Schreyvogel például továbbra is Addison és Steele szellemében ad ki folyóiratokat, s mellőzve egyéb tényezőket, megállapítható, hogy Grillparzerig, tehát lényegében a Vormärzig létezik a felvilágosultság bizonyos elemeit tartalmazó állampatriotizmus. Ennek a folyamatosságnak azonban nagy ára van: a klasszicizáló, állampolgári erénytanra koncentrált „utófelvilágosodás” előregedése, elmeredése, s az a gyanakvás, amely a rendetlen, irracionális, a nemzetek fölötti helyett a nemzetből táplálkozó romantika ellenében hatva a művészeti, de mondhatni a politikai megújulást is akadályozza. A klasszicizmus ez idő tájt már rugalmatlan elemeinek ilyen negatív hatása Kazinczy második pályaszakaszában is felismerhető.

Vissza kell térnünk azonban a köztársasági mozgalom idejére, illetőleg az azt megelőző időszakba. Ismeretes, hogy azok az ideológiai hatások, amelyek a bécsi szellemi köröket érték, Magyarországon is érvényesülnek, sőt a honi politikai helyzetnek megfelelően a magyar tájékozódás sokszor megkerüli a közvetítő Bécs sajátos szelektív funkcióját. Még a szabadkőműves szervezkedésben is tapasztalhatók radikálisabb törekvések, így például a Weisshaupt féle illuminátus szervezkedés vonatkozásában, amelynek feltehetően (néhány bécsi mellett) több jeles magyar szabadkőműves is tagja volt. A magyar és a külszágokbeli szabadkőművesség politikai és személyi háttéréről csakúgy, mint a szabadabb szellemű könyvek cirkulációjának mikéntjéről sokat megtudhatunk az évekig Magyarországon tevékenykedő H. G. Bretschneider és Nicolai levelezéséből.⁸ A magyar társadalom felső, elit rétegében tehát feltétlenül jelen van a felvilágosodás európai horizontú eszmevilága, ami azonban nagyon hiányzik, az a valóságos kulturális centrum. A korabeli magyar városok együttesen sem tudják lakosságuk számánál, összetételénél, gazdasági-szellemi súlyuk viszonylagos csekélységénél fogva azt a szerepet elvállalni, amelyet Bécs jelent a Monarchia és sajátlagosan Ausztria számára.

A szétszórtság, atomizáltság, tehát némi vidékiesség ezért feltétlenül jellemző a magyar szellemi életre. Hatékony kulturális központok híján megnő a szerepe a személyes kapcsolatoknak, olyan tényezőknek, mint a földrajzi közelség, s olyanfajta, másutt már szokatlan kapcsolatfelvételi lehetőségeknek, mint aminő a nemesi megyegyűlés. A gazdálkodó-földesúri életforma továbbá azt is jelenti, hogy a magasabb szellemi szint elérése, illetőleg megtartása többnyire csak magányos, „delectans” stúdiumok révén történhet, amelyet élővé az eszmetársakkal való, általában ritka találkozás mellett egyedül a levelezés avathat. A művelt, társadalmi-gazdasági kérdések iránt érdeklődő vidéki földesúr érdekes típusa például Berzeviczy egyik jó barátja, a somogy-baranyai birtokos, Czindery Pál.⁹ E típus korántsem kivételes, Kazinczy például alapos ismeretekkel rendelkező, több nyelven olvasó és beszélő, a művészetek és tudományok különböző ágaiban járatos vidéki földesurat, illetőleg megyei tisztviselőt nevez meg leveleiben, emlékezeiseiben. Am paradox módon ez az átlagon felüli műveltség, noha jól bizonyítja a korszak ezekben a rétegekben is megnövekedett művelődési igényét, csak szűkebb körökben válik ismeretessé, s privát szférából nem tud kitörni, s nem válhat – közvetlenül semmiképpen – társadalmilag továbbsugárzó kulturális tényezővé, s ami

⁸ SZENT-KIRÁLYI MARGIT, *H. G. Bretschneider első budai éve 1777–1782*. in *A budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Német Intézetének irodalomtudományi évkönyve*. Szerk. THIENEMANN Tivadar és PUKÁNSZKY Béla. Bp. 1938.

⁹ H. BALÁZS Éva, *i. m.*

hatásából érvényesül, megmarad az avult, még feudális jellegű társasági-közösségi formációk kereteiben.

Ezért van különleges jelentősége annak a jobbára fiatal gárdának, amely a pesti kormányzati szervek hivatalnokai közül kerül ki, s amely már helyzeténél fogva is – városi lakás, közös foglalkozás politikai jelleggel, érintkezési lehetőségek stb. – hajlamos a radikálisabb eszmék befogadására, s figyelemmel kíséri a franciaországi eseményeket. Nem kevésbé megjegyzésre méltó a várbeli Fortuna vendéglőben létrehozott Leseabinet (amelynek egyik mintája nyilván a bécsi Trattner-féle olvasókör volt). Ebben az olvasókörben rendelkezésre álltak a *Moniteur* példányai is. Kovachich és Hajnóczy kezdeményezésére, Tudós társaság is alakult az olvasókör mellett. Az eszmék cseréje szempontjából nem kisebb a szalonok szerepe sem: az Orczy, Abaffy, illetőleg Beleznaýné szalonjában az akkori értelmiség, köztük az írók java része megfordul (közismert a Magyar Nemzeti Játék-színi Társulat megszervezésének, illetőleg a Kármán-féle Uránia megalapításának a szalonokhoz fűződő körülményei). A legforradalmibb hangulat az Abaffy-házban uralkodott, ide járnak a legradikálisabban gondolkodók (Kreil Antal, Gyurkovics Ferenc, Hajnóczy, Koppi Károly). Nem szabad azonban megfeledkeznünk a mindemellett is érvényesülő nemesi kötöttségekről, még ha ellenzéki formában érvényesülnek is. A korszak nagy eseménye a Károlyi József gróf főispáni beiktatása alkalmából létrejött nagy találkozó Nagykárolyban, ahol a létesítendő nemzeti színház céljaira „egybeállott hazafiak névsora” (gyűjtőív) szinte felsorolása a radikális megyei nemeseknek.

Arra a kérdésre, hogy a különböző társadalmi rétegekből származó értelmiségiek hogyan hatottak egymásra – lehetetlen pontos választ adni. Ennek legfőbb oka a közélet nyilvánosságának hiánya, s az a körülmény, hogy a kapcsolatoknak csak töredékes, többnyire két- és nem sokoldalú írásbeli nyomai maradtak fenn, s ezek ugyan nagyon jellemzőek lehetnek az érintett személyekre, de nem feltétlenül kimerítőek és tipikusak. Elejtett mondatokból például arra következtethetünk, hogy Kazinczy politikai nézeteinek kikristályosodásában Hajnóczynak lehetett a legnagyobb szerepe; róla mindig az emelkedett tisztelet hangján szól, annak ellenére, hogy vele – mint írja – „vesztemre” találkozott. Az egykori viceispán, akit a nemesi ellenhatás fosztott meg hivatalától, kétségkívül azok közé tartozik, akik a politikai helyzet alakulásából radikális következtetéseket vontak le, s mint csalódott jozefinisták, a jakobinizmus irányában tájékozódtak. Hajnóczy tudós ember volt, tájékozottságának mértékét Kazinczy szinte elképedten regisztrálja.¹⁰ Dicsérettel emlegeti hangsúlyozott puritánságát, egyéniségének szokratiszi vonásait. Ám azt, hogy e két eltérő egyéniségű, életkorú, műveltségű, érdeklődésű és temperamentumú ember között mi teremtette meg a feltehetően kölcsönös vonalmat, s eszmeviláguk mely pontokon s milyen mértékben érintkezett – nem tudhatjuk.

Hazai és nemzetközi adalékok ismeretében természetesen e rejtélyek, legalábbis általánosságban, megoldhatók. Így is sajnálatos, hogy az aggodalom, a történelmi fejlődés feltételeinek módosulása hallgatást, a vélemények, gondolatok Kelet-Európára oly jellemző elpalástolását tette szükségessé. Talán e körülmények magyarázzák a jelképek, példák, párhuzamok jelentőségét az irodalomban is. Ilyen körülmények között nő meg bizonyos, önmagában véve inkább esztétikainak tetsző mozzanatok gondolati energiája. A témaválasztásé például, a példaként vallott inspiráló művek, életművek jelentősége. Hiszen ezek alkalmazása, átvétele eszmékkal, magatartásformákkal, világnézeti elemekkel való rokonszenvezést, azonosulást is jelezhet. Nehéz a helyzete a demokratikus gondolkodásnak abban a tekintetben is, hogy hiányoznak a demokratikus művészet feltételei, szemléletileg is, de kiváltképpen az intézményesítetttség vonatkozásában. Akadályt jelent az is, hogy a Monarchiában a szabadgondolkodás társadalmilag-kulturálisan elit rétegek sajátjának nevezhető, popularizálása legfeljebb távlati, programszerű cél. A régi típusú marginális irodalom, elmaradottabb állapotokhoz kötődően, ilyen funkciókat nem vállalhatott át, ami pedig valóban újat jelenthetett, s aminek jelentőségét éppen ez a kor kezdi felismerni, a népköltészetet tudnillik, nem minden vonatkozásban simult az aufklériszmus javarészt a klasszicizmusban gyökerező művészi elveihez és gyakorlatához.

Ezért a rousseau-i természetszemlélet, az Ossian, a gessneri idilliumok, a különböző nosztalgiák az aranykor iránt, a természeti jog, a józan ész és ehhez hasonló jelenségek különösképpen figyelemre-méltóak. Mindegyik valamiféle kísérletnek tekintendő, a művészet és a tudomány hagyományos kategóriáinak meghaladására. A herderi történetiszemlélet már több ennél, a népi hagyománnyal

¹⁰ KAZINCZY F., *Pályám emlékezete*. 138. *Fogságom naplója* (idézett kiadás 232. s.köv. lapokon.)

kapcsolatos elmélete pedig szinte felkínálja azt az utat, amely a szélesebb rétegeket felölelő nemzeti irodalom irányába tart. Ám nem véletlen, hogy hatása Kelet-Európa azon régióiban volt erősebb, ahol a nép elsődlegesen a parasztságot jelentette, s a népi kultúra a parasztság ősi, íratlan költészetével, névtelen művészetével volt azonos. Nyilvánvaló, hogy a felvilágosodás, majd a francia forradalom demokratikus eszméi ezt a törekvést a nemzeti szellemű irodalom megerősítésére fokozatosan átszőtték szociális tartalmakkal. Ám az egyedül lehetséges módot ez a törekvés korántsem jelentette, még ha tájékozási és kiindulási pontot nyújtott is. A fő kérdés társadalmilag és esztétikailag egyaránt az volt, hogy miképp lehet – a kultúrának tárgyat adó és befogadó hagyományos elit rétegekkel szemben – a népfogalmat mindkét értelemben kiszélesíteni.

Felfigyelhetünk arra a körülményre, hogy például Bécsben mind népszerűbbé válnak a *commedia dell'arte* különböző válfajai. Ismeretesek e sajátos műfajú komédiák olasz inspirátorai (Goldoni, Gozzi), továbbá azok az összefüggések, amelyek ezeket a francia színjátszáshoz kötik. Nem feladatunk azonban e téma közelebbi szemügyre vétele. Fontosabb pillanatnyilag azoknak a népmesei elemeknek a szerepe, amelyek a tipológiailag rokon bécsi népszínműben fedezhetők fel. A *Zauberposse* népi eredetű műfaji jegyei (tündérmotívumok, próbatételek stb.) hatják át az ebben a nében járatos Schikaneder szövegére komponált Mozart-operát, a *Varázsfuvolát*. Példa ez a mű abban a vonatkozásban is, hogy a népmesei jelleg egy sajátos stilizációban korántsem összeegyeztethetetlen a felvilágosodás gondolati tartalmaival. Itt mégsem erre a lehetőségre, hanem arra a folyamatra kívánjuk a figyelmet felhívni, amely a bécsi elővárosi színházak népszórakoztató (Kasperl-, Hanswurst-figurák) gyakorlatától egyfajta plebejus szemlélet megerősödéséhez vezet s megeremti az arisztokratikus elit kultúra eleinte nem túlságosan megbecsült, de később mindinkább elfogadott ellenpólusát. A sematikus, együgyűen bölcs figurák helyét a maguk sajátos „irodalmiatlan” dialektusával mindinkább a városi kisemberek veszik át, akaratlanul is (később Nestroynál mindinkább tudatosan) egy új morált hirdetve a jelentősen meggyarapodott közönségnek, megtartva ugyanakkor e színjátéktípus eredetét. Ehhez a fejlődéshez természetesen az urbanizációnak a magyarországinál előrehaladottabb fokára volt szükség.

Aligha véletlen, hogy a paraszti népiesség mellett ezekre a populáris műfajokra az a Csokonai helyez súlyt, akiben magában is megvolt a falusi-városi „kettős kötöttség”, sőt Debrecen a maga különös módján e kettőséget sajátos egységben képviselte. Az is érthető természetesen, hogy e kísérletezésnek miért nem volt közvetlen folytatása. Kazinczy mindvégig megmaradt az elit kultúra álláspontján, noha ennek tartalma és hangsúlyozott iránya a felvilágosodás jegyében éppen a régi típusú konzervatív elit kultúra felszámolása volt, s egyben kíméletlen harc a provinciális popularizmus ellen, amely lényegében az előzőnek volt irodalom alatti szintre süllyedt változata. Csokonai viszont paradox módon, az utóbbi ellen korántsem vívott oly szenvedéllyel. Mind Csokonai, mind pedig Kazinczy álláspontja a magyar művelődési viszonyok ellentmondásaiban gyökerezik. Történelmi távlatból szemlélve egy dolog bizonyosnak látszik: a felvilágosodás kulturális és művészeti programja nem hozhatott igazi áttörést, a jozefinizmusnak nem volt igazi kifutása. Ebben bizonyítással szolgál a köztársasági mozgalomnak éppen a szellemi élet java képviselőit érintő tragédiája, s még két fontos tényező: az udvar Magyarországgal szemben megszigorodott s mindinkább a konzervatív rétegekre támaszkodó politikája, s ezzel összefüggésben a műveltebb középneveltségnek a fenyegetettségérzésből következő magatartásváltozása.

Maradtak tehát a következő évtizedekben a kiütkeresés különböző változatai. Kazinczy elmerül a nyelvi és stílusreform csatározásaiban, s szilárdan tovább építi klasszicizmusát. Berzeviczy a Staats-patriotizmus képviselőivel (Hormayr és bécsi köre) tart kapcsolatokat, akik közül néhányal e kör irodalmi programja révén (a birodalom egyes népei kultúrájának megismertetését szolgáló törekvés) Kazinczy is szorosabb kapcsolatban áll (Majláth, Rummy). Ám az előző, 1795-tel végződő korszak mindenképpen a múlté már. Visszahátrált-e Kazinczy a megnehezült időkben? Inkább a feltételek változtak meg, s programjának aktualitása vesztett erejéből. És óvatosságra intette a keserű tapasztalás. Magatartásában semmi rejtélyes sincs. Maga írja a *Prof. Sipos Pálhoz* című episztolájában a szabadság eszméjéhez („Csudálatos szent istennő, szabadság!”) intézett emelkedett szavak után: „... S a bölcs szabad? / Oh az! ha néki csendes éjszakát / S jó reggelt nem mond más nap a – prófosz”. E vers 1812-ből való.

¹¹ *Pályám emlékezete* (id. kiadás 320. s. köv. lapokon).

Munkács várában, fogsága vége felé találkozik az 1790-es évek bécsi radikálisaival. Itt van Hackl (Hackel) „szerencse kerekés”, báró Riedel(e) „nevelője a mostani császárnak”, Ruzsicskay György „cseh híres muzsikus”, Dr. Menz Bécsből, Jellinek nevelő. E késői ismerkedés során nem kérdezősködik Riedel múltjáról, de nincs kétsége: „...annyit azonban ki lehetne vennem szavaiból, hogy republikánusi gondolkodásáért s talán készüléteiért. Mindazért szenvedének a többiek is.”¹¹ E találkozás, ha a véletlen rendezte is, logikus következménye volt a megelőző szellemi, illetőleg személyes érintkezéseknek. A Monarchia fővárosa nemcsak a felvilágosodás eszméit, az új ízlést, az igazságos állam gondolatát közvetítette hatékonyan, hanem az idők fordultával a megtorlást is sikeresen központosította.

Antal Weber

QUELQUES PROBLÈMES DE L'ATTITUDE D'ÉCRIVAIN ET POLITIQUE AUX ANNÉES 1790

L'étude s'occupe de quelques problèmes de la culture des intellectuels, en premier lieu sous le rapport de l'empire des Habsbourg et de la Hongrie. Contrairement à quelques constatations répandues de l'historiographie littéraire ayant un point de vue national, il y avait beaucoup plus de relations effectivement vérifiables entre la vie spirituelle hongroise et autrichienne, qu'on ne le croit selon la conception générale du public. Le règne de l'empereur Joseph II et la tendance spirituel et politique complexe qui s'y attache et qu'on appelle joséphisme, était l'inspiratrice de beaucoup d'initiatives communes dans le domaine de la politique et de la culture également. Malgré toutes ses contradictions et les difficultés qu'elle devait affronter, elle a favorisé, à la fois du point de vue confessionnel qui était important à cette époque et du point de vue de la société aussi, la transformation des couches créant la culture, leur élargissement dans la direction bourgeoise-intellectuelle, sous le signe des Lumières. Le jeune Kazinczy, le futur rénovateur de la langue et du goût littéraires, le noble assumant un service d'état, est le représentant de la politique réformiste éclairée, et comme tel, il établit des relations multilatérales avec de nombreux représentants bien connus à cette époque de la vie politique et artistique viennoise. Dans ses mémoires, les données y relatives figurent abondamment (Ratschky, Blumauer, Ignaz Born, Van Swieten etc.). Les contacts continuent dans la période d'après Joseph aussi; le parallèle des mouvements républicains en est la preuve.